

Joanna Mucha

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID 0000-0001-5931-6964

mucha@amu.edu.pl

Wyrok kasatoryjny sądu drugiej instancji – między postulatem szybkości a zasadą dwuinstancyjności postępowania

Słowa kluczowe: wyrok kasatoryjny, uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, postępowanie drugoinstancyjne, apelacja

Streszczenie. Wydanie przez sąd drugiej instancji wyroku kasatoryjnego na podstawie przepisu art. 386 § 4 k.p.c. poprzedzone jest dokonaniem trojakiemu rodzaju ocen: co do zasadności apelacji, co do wystąpienia przesłanek wskazanych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c., tj. nierozpoznania istoty sprawy lub potrzeby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości, oraz co do zasadności wyboru pomiędzy wydaniem wyroku kasatoryjnego a wydaniem wyroku reformatoryjnego. W orzecznictwie napotkać można wypowiedzi wyodrębniające dwa niezależne od siebie kryteria, którymi winien kierować się sąd drugiej instancji, decydując o treści wyroku w przypadku uznania apelacji za uzasadnioną. Nadanie przeważającego znaczenia kryterium szybkości przemawia za wydaniem wyroku reformatoryjnego, lecz rodzi pytanie o zasadność utrzymywania fakultatywności wyroku kasatoryjnego. Wybór orzekania co do istoty prowadzi także do tego, że merytoryczne rozpoznanie sprawy zachodzi tylko raz, w sądzie w drugiej instancji, co z kolei podaje w wątpliwość drugie wyodrębnianym kryterium, jakim jest wzgląd na zachowanie zasady dwuinstancyjności postępowania. Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że priorytetowe znaczenie nadaje się zachowaniu zasady dwuinstancyjności postępowania: szybkość winna ustępować zapewnieniu stronie dostępu do postępowania dwuinstancyjnego, a co za tym idzie, zagrożenie dla zachowania dwuinstancyjności winno eliminować opcję wydania wyroku reformatoryjnego. Oznacza to, że w okolicznościach przewidzianych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c. właściwe systemowi apelacji pełnej orzekanie co do istoty sprawy w praktyce zachodzi wyjątkowo. Jednak z uwagi na to, że okoliczności te są zakreślone wąsko i wyczerpująco, nie umniejsza to wskazanej ogólnej zasadzie i zachodzi nieczęsto.

A cassation judgment of a court of second instance – between the postulate of speed and the principle of two-instance proceedings

Key words: cassation judgment, revocation of the judgment and referral of the case for reconsideration, second-instance proceedings, appeal

Summary. The issuance of a cassation judgment by the court of second instance pursuant to Art. 386 § 4 of the Code of Civil Procedure is preceded by three types of assessments: as to the legitimacy of the appeal, as to the occurrence of the premises indicated in the provision of Art. 386 § 4 of the Code of Civil Procedure, i.e. failure to recognize the essence of the case or the need to conduct evidence in its entirety and as to the legitimacy of the choice between issuing a cassation judgment or issuing a reform judgment. In jurisprudence, one may encounter statements distinguishing two independent

criteria, which should be followed by the court of second instance when deciding on the content of the judgment in the event that the appeal is considered justified. Giving the prevailing importance to the criterion of speed argues in favor of issuing a reformatory judgment, but raises the question of the legitimacy of maintaining the optionality of a cassation judgment. The choice of deciding on the substance also leads to the fact that the substantive examination of the case takes place only once, in the court of second instance, which in turn calls into question the second separate criterion, which is the consideration of the principle of two-instance proceedings. The conducted analysis shows that the priority is given to maintaining the principle of two-instance proceedings: speed should be inferior to providing a party with access to two-instance proceedings, and thus, the threat to maintaining two-instance proceedings should eliminate the option of issuing a reform judgment. This means that in the circumstances provided for in Art. 386 § 4 of the Code of Civil Procedure, appropriate to the full appeal system deciding on the merits of the case is exceptional in practice. However, due to the fact that these circumstances are narrowly and exhaustively delineated, it does not diminish the indicated general rule and it happens infrequently.

1. Uwagi wprowadzające

Na mocy ustawy nowelizującej z dnia 20 maja 2000 r. nastąpiła zmiana w przepisach regulujących kasatoryjne rozstrzygnięcie przez sąd drugiej instancji w przedmiocie apelacji. Przed wskazaną nowelizacją obligatoryjne uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania następowało nie tylko w przypadku stwierdzenia przez sąd odwoławczy nieważności postępowania, ale także nierozpoznania przez sąd pierwszej instancji istoty sprawy. Natomiast przyczyną fakultatywnego uchylenia wyroku była sytuacja, w której wydanie wyroku co do istoty sprawy wymagało przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości lub w znacznej części.

Zmiana przepisów stała się asumptem do przeprowadzenia badań w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości mających ukazać proporcje pomiędzy poszczególnymi rodzajami rozstrzygnięć zapadłych w funkcjonujących dziesięciu sądach apelacyjnych w kraju. Rezultaty badań dokonanych w 2003 r. pokazują, że procentowy udział orzeczeń kasatoryjnych w ogólnej liczbie wydanych rozstrzygnięć prezentował się na poziomie pomiędzy 4,6 a 12,1%, przy czym wartość ta, w porównaniu z ustaleniami z roku 1998, uległa zmniejszeniu¹, co wiązano z wcześniej sygnalizowaną zmianą stanu prawnego².

Również w danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości pochodzących ze zbliżonego okresu, bo z lat 2008-2009, liczba orzeczeń innych niż wyroki oddalające apelację i reformatoryjne (a więc uchylających) odpowiadała 14-15%

¹ E. Warzocha, *Orzecznictwo sądów apelacyjnych w zakresie stosowania artykułów 385 i 386 § 1 i 4 Kodeksu postępowania cywilnego*, Materiały Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2005, s. 18.

² T. Treciński, *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 186-197.

ogólnej ich liczby³. Obydwa powołane źródła danych statystycznych cechują się jednak dużym poziomem ogólności, nie obejmując różnicowania wyników w zależności od podstaw wydania orzeczeń kasatoryjnych.

Dopiero wyniki badań opublikowanych w roku 2011 obejmujące lata 2006–2007 cechują się szczegółowym charakterem, zawierając nie tylko analizę ilościową, ale też jakościową, odnoszącą się do przyczyn uchylenia. Celem tych badań nie było jednak ustalenie ogólnej liczby orzeczeń kasatoryjnych, lecz udział nierozpoznania istoty sprawy jako podstawy uchylenia w praktyce orzeczniczej sądów powszechnych (choć tę ogólną liczbę wyroków uchylających oceniono na poziomie 10%)⁴. Wyniki przeprowadzonej kwerendy skłoniły do wniosków, że uchylenie wyroków na podstawie nierozpoznania istoty sprawy zachodzi zbyt często, a samo to pojęcie interpretowane jest zbyt dowolnie, co doprowadziło do sformułowania tezy o potrzebie poddania orzeczeń kasatoryjnych kontroli Sądu Najwyższego. Ten postulat został zrealizowany w ustawie nowelizującej z 2011 r.⁵ poprzez wprowadzenie nowego wówczas przepisu art. 394¹ § 1¹ k.p.c. przewidującego zażalenie od wyroku sądu drugiej instancji uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania. Wprowadzenie nieprzewidywanego dotąd w przepisach środka zaskarżenia uzasadniano nadużywaniem instytucji uchylenia wyroku sądu drugiej instancji wraz z przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania oraz zróżnicowanym w judykaturze sposobem interpretowania zwrotu „nierozpoznanie istoty sprawy”, jako jednego z warunków upoważniających do uchylenia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

Wydawać by się mogło, że w wyniku już ponad dziesięcioletniego obowiązywania przepisów dopuszczających kontrolę Sądu Najwyższego nad wyrokami kasatoryjnymi wykładnia problematycznych pojęć „nierozpoznanie istoty sprawy” i „potrzeba przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości”, a stąd stopień ich poznania winny być utrwalone, a w konsekwencji jakość ocen co do wystąpienia przewidzianych w przepisach art. 386 § 4 k.p.c. przesłanek wyższa. Jednak dokonane na potrzeby niniejszego opracowania krótkie badanie statystyczne w Sądzie Okręgowym w Poznaniu łącznie za lata 2019–2021⁶ pokazuje, że wartości odzwierciedlające udział wyroków kasatoryjnych w ogólnej liczbie wyroków uwzględniających apelację (a więc obejmującej również wyroki reformatoryjne, natomiast

³ Dane zaczerpnięte z opracowania: P. Rylski, *Nierozpoznanie istoty sprawy jako podstawa uchylenia orzeczenia w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, red. A. Siemaszko, Warszawa 2011, Lex/el.

⁴ P. Rylski, *Nierozpoznanie...*

⁵ Ustawa z dnia 16 września 2011 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2011 r. Nr 233, poz. 1381.

⁶ Na podstawie danych uzyskanych z wydziałów odwoławczych Sądu Okręgowego w Poznaniu, tj. II Cywilnego Odwoławczego, X Gospodarczego Odwoławczego i XV Cywilnego Odwoławczego.

nieuwzględniającej wyroków oddalających i postanowień sądu drugiej instancji) plasują się na poziomie 22%, co w zestawieniu z wynikami wskazanymi powyżej pozwala przynajmniej w przybliżeniu szacować, że liczba ta nie uległa drastycznemu zmniejszeniu.

W niniejszym opracowaniu – ze względu na ograniczenia objętościowe – zostanie pominięta kwestia uchylania wyroków w razie stwierdzenia nieważności postępowania. Uwaga zostanie skoncentrowana na tych przypadkach, które w piśmiennictwie zyskały określenie jako fakultatywne. Jak pokazują wyniki badań, zagadnienie to ciągle warte jest naukowego zainteresowania.

2. Przedmiot oceny poprzedzającej wydanie przez sąd II instancji wyroku kasatoryjnego na podstawie art. 368 par. 4 k.p.c.

Spoglądając na postępowanie drugoinstancyjne, w którym zapadł wyrok uchylający i przekazujący sprawę do ponownego rozpoznania retrospektywnie, to znaczy z perspektywy chwili wydania orzeczenia, odnotować trzeba, że kasatoryjne wyrokowanie jest zawsze poprzedzone koniecznością dokonania przez sąd odwoławczy trojkiego rodzaju ocen podejmowanych według następującej chronologii: co do zasadności apelacji, co do wystąpienia przesłanek wskazanych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c. (co można także określić jako ocenę co do zasadności zarzutów nierozpoznania istoty sprawy lub potrzeby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości) oraz co do zasadności wyboru pomiędzy wydaniem wyroku kasatoryjnego a wydaniem wyroku reformatoryjnego. Konieczność dokonania oceny określonej w pierwszej kolejności jest oczywista. Nie może bowiem umykać uwadze, że wyrok uchylający rozstrzygnięcie sądu pierwszej instancji i przekazujący sprawę do ponownego rozpoznania jest wyrazem pozytywnego ustosunkowania się do apelacji, jest więc wyrokiem uwzględniającym apelację. Nie może być wydany w sytuacji, gdy sąd uzna apelację za nieuzasadnioną. Z kolei szczegółowe rozważanie przedmiotu oceny oznaczonej jako druga w kolejności zostanie pominięte z uwagi na to, że przesłanki dające sądowi drugiej instancji możliwość wydania wyroku kasatoryjnego doczekały się bogatego omówienia w piśmiennictwie i orzecznictwie o podstawowym dostępie, co odnosi się zwłaszcza do podstawy nierozpoznania istoty sprawy. Co prawda, zasadniczo przypadki objęte tym terminem sprowadza się najczęściej do oparcia wyroku pierwszoinstancyjnego na braku legitymacji procesowej, na stwierdzeniu przedawnienia czy upływie terminów zawitych, jednak w literaturze wykazano, że w istocie nierozpoznanie istoty sprawy obejmuje sytuacje znacznie liczniejsze i różnorodne⁷. Mniej uwagi poświęca się przesłance

⁷ Zob. przede wszystkim P. Rylski, *Nierozpoznanie...*

opartej na potrzebie przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości podkreślając, że jest ona oczywista i w praktyce z pewnością łatwa do zastosowania⁸.

Natomiast głębszych rozważań nie poświęcano dotychczas przedmiotowi oceny dokonywanej w kolejności ostatniej, podkreślając jedynie, że „nieodzowne jest wypracowanie przez doktrynę oraz praktykę ogólnych kryteriów, które pozwoliłyby zarówno na odpowiedź, czy mimo potrzeby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości można się obejść bez uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, jak i na odpowiedź, kiedy celowe jest przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania ze względu na równoczesną konieczność rozpoznania istoty sprawy”⁹. Skoro ustawodawca dopuszcza możliwość rozstrzygnięcia o apelacji poprzez uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, pozostawiając sądowi w tym zakresie wybór („sąd może uchylić”), to musi pojawić się pytanie, czy wybór ten jest swobodny, czy może determinowany kryteriami, które, co prawda, nie zostały w omawianym przepisie wyrażone wprost, ale których zastosowanie nie powinno budzić wątpliwości.

3. Ekonomia postępowania jako okoliczność warunkująca realizację przez sąd II instancji uprawnień do uchylenia zaskarżonego wyroku

O postępowaniu apelacyjnym jakże trafnie mówi się, że splatają się w nim wszystkie zagadnienia związane z prawem dostępu do sądu, instancyjnością i z szybkością postępowania¹⁰, zaś sama apelacja i jej prawidłowe funkcjonowanie stanowi istotny element zapewniający realizację zasady dwuinstancyjnego postępowania cywilnego i prawa do rzetelnego procesu cywilnego¹¹. Powyższe wypowiedzi wpisują zatem apelację w konstytucyjną zasadę prawa do sprawiedliwego (rzetelnego) procesu sądowego. Wydaje się, że ta inspirująca myśl nabiera szczególnej doniosłości właśnie na etapie wyrokowania i ma bezpośrednie przełożenie na rozważaną tutaj kwestię uzasadnienia dla podjęcia przez sąd drugiej instancji decyzji w przedmiocie wyboru pomiędzy rozstrzygnięciem co do istoty sprawy a orzekaniem kasatoryjnym. W związku z tym warta jest wnikliwszego prześledzenia w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, czym winien kierować się sąd, korzystając z uprawnień

⁸ T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Artykuły 367–505 (39)*, red. T. Wiśniewski, WKP 2021, Lex/el.

⁹ T. Wiśniewski, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. III, *Środki zaskarżenia*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, LexisNexis 2013, Lex/el.

¹⁰ P. Ryłski, *Nierozpoznanie...*

¹¹ M. Pilich, *Wpływ orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego na Kodeks postępowania cywilnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 353 i n.

do wydania wyroku kasatoryjnego w sytuacji, w której zachodzą okoliczności przewidziane w przepisie art. 386 § 4 k.p.c.

Jak wiadomo, rolą sądu II instancji nie jest jedynie ustosunkowanie się do wniesionego środka zaskarżenia, lecz rozpoznanie sprawy. Wypływający z treści przepisu art. 386 § 1 k.p.c. nakaz wydania wyroku reformatoryjnego jest więc konsekwencją przyjmowania systemu apelacji pełnej.

Równocześnie nie ulega wątpliwości, że – z rozważanego tu punktu widzenia – system apelacji pełnej wpisujący jest w ramy postulatu ekonomii procesowej¹². I rzeczywiście, wzgląd na ekonomię procesową, utożsamianą – jak się wydaje – z szybkością postępowania i czasem rozpoznawania sprawy¹³, jest powoływany jako element przemawiający za zasadnością wyboru rodzaju rozstrzygnięcia uwzględniającego apelację, przy czym w części orzecznictwa nadaje się temu elementowi znaczenie priorytetowe dla oceny sądu w tym zakresie¹⁴. Trudno bowiem dyskutować ze stwierdzeniem, że wydanie wyroku reformatoryjnego jest równoznaczne z natychmiastowym zakończeniem postępowania w toku instancji, zatem z punktu widzenia kryterium czasu trwania postępowania realizuje postulat ekonomii procesowej. Natomiast wobec uchylecia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania podnosi się jako oczywiste, że przedłuża czas oczekiwania na ostateczne rozstrzygnięcie sprawy co do istoty¹⁵, przy czym niekiedy wskazuje się w sposób generalizujący, że przedłużenie tego czasu jest znaczne¹⁶. Powyższe stanowisko doprowadziło do poglądu, w myśl którego w sytuacji wydawania przez sąd drugiej instancji niezasadnych orzeczeń kasatoryjnych dochodzi do naruszenia prawa do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, a zatem przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, ponieważ orzeczenia takie wydłużają w sposób nieuzasadniony postępowanie sądowe¹⁷. Rozpatrzenie sprawy przez sąd w rozsądnym terminie i bez nieuzasadnionej zwłoki jest zaś jednym z elementów rzetelnego procesu sądowego, gwarantującego jednostce realizację przyznanego jej na mocy Konstytucji RP prawa do sądu (art. 45, 77 ust. 2 i 78 Konstytucji), a zatem jest jednym z elementów prawa do sądu¹⁸.

¹² Wyrok SN z dnia 13 listopada 2002 roku, I CKN 1149/00, Lex nr 75293; postanowienie SN z dnia 23 maja 2014 roku, II CZ 21/14, LEX nr 1495839.

¹³ Postanowienie SN z dnia 23 października 2014 roku, I CZ 63/14, Lex nr 1554254; z dnia 27 października 2005 roku, III SPP 142/04, Lex nr 180319; T. Ereciński, *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, 2020, Lex/el.

¹⁴ Oprócz powołanych w poprzednim przypisie orzeczeń także wyrok SN z dnia 13 listopada 2002 roku, I CKN 1149/00, LEX nr 75293.

¹⁵ Postanowienie SN z dnia 20 czerwca 2006 roku, III SPP 27/06, Lex nr 1101682.

¹⁶ Postanowienie SN z dnia 27 października 2005 roku, III SPP 142/04, Lex nr 180319; T. Ereciński, *Apelacja...*, 2020, Lex/el.

¹⁷ Stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich przytoczone w uzasadnieniu uchwały 7 sędziów SN z dnia 13 lutego 2008 roku, III SPŻP 2/07, Lex nr 342345.

¹⁸ Postanowienie SN z dnia 20 czerwca 2006 roku, III SPP 27/06, Lex nr 1101682.

W konsekwencji z przytoczonych wypowiedzi wyłania się kryterium, które pozostając w zgodzie z założeniami systemu apelacji pełnej co do zasady, powinno decydować o wyborze pomiędzy ewentualnym uchyleniem wyroku i przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania lub jej merytorycznym rozpoznaniem w postępowaniu drugoinstancyjnym. Kryterium tym jest czas rozpoznawania sprawy.

Nie ujmując zasadności tego kryterium, trzeba jednak postawić pytanie, czy jest to kryterium wystarczające – także z punktu widzenia akcentowanego tu zagwarantowania stronom prawa do sądu. Już bowiem na pierwszy rzut oka można odnieść wrażenie, że poprzestanie na elemencie ekonomiczności postępowania stawiałoby pod znakiem zapytania sens utrzymywania fakultatywności regulacji wyrażonej w przepisie art. 386 § 4 k.p.c., prowokując pytanie, dlaczego sąd drugiej instancji miałby uchylać zaskarżony wyrok, skoro uchylenie zawsze będzie wiązać się ze znaczniejszym zaangażowaniem czasowym aniżeli rozstrzygnięcie co do istoty.

Wydaje się, że opieranie się tylko na konieczności zapewnienia szybkości postępowania jako czynnika przesądzającym o zasadności wydania wyroku zmieniającego powinno wzbudzić wątpliwości.

Pomijając nawet fakt, że funkcją powoływanego postulatu ekonomii procesowej jest zapewnienie raczej sprawnego przebiegu postępowania, a nie jego szybkości, oraz że to nie szybkość, a raczej nieutożsamiana z nią sprawność postępowania stanowią przeciwieństwo przewlekłości¹⁹, podkreślić trzeba, że w konstytucyjnej dyrektywie nakazującej wydać wyrok bez nieuzasadnionej zwłoki nie chodzi wcale o rozstrzygnięcie szybkie, to znaczy dokonane w obrębie możliwie niewielkiej liczby jednostek czasowych. Rozpatrzenie sprawy „bez nieuzasadnionej zwłoki” i rozpatrzenie sprawy „szybko” to nie są – także z lingwistycznego punktu widzenia – wyrażenia synonimiczne. Wypływająca z konstytucji reguła rozpoznawania spraw „bez nieuzasadnionej zwłoki” winna raczej być rozumiana jako prowadzenie postępowania w czasie adekwatnym do sytuacji, w czasie, który jest niezbędny dla prawidłowego rozpoznania sporu, bez nieuzasadnionego wydłużania procesu²⁰, współmiernym do stopnia skomplikowania sprawy i zarazem umożliwiającym rzetelne, dokładne jej rozpoznanie²¹. Znajduje to potwierdzenie w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, gdzie wskazuje się, że „strony postępowania sądowego mają prawo do bezzwłocznego rozpatrzenia sprawy, ale równocześnie przysługuje

¹⁹ P. Wiliński, *Recenzja książki pt. Zagubiona szybkość procesu karnego. Jak ją przywrócić?*, red. S. Waltoś, J. Czapska, Warszawa 2005, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 9, s. 142.

²⁰ Pogląd taki został wyrażony przede wszystkim w doktrynie postępowania karnego, zob. P. Wiliński, *Konstytucyjny standard prawa do sądu a proces karny*, [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010, s. 211-212; pozostaje jednak, rzecz jasna, aktualny również w odniesieniu do treści prawa do sądu w sprawach cywilnych.

²¹ A. Orfin, *Sprawność postępowania karnego w świetle zasady prawdy materialnej i zasady bezpośrodkowości*, „Ius Novum” 2012, nr 3, s. 73.

im prawo do uzyskania prawidłowego rozstrzygnięcia, odpowiadającego normom prawa materialnego [...]. Zasada szybkości postępowania nie powinna prowadzić do konfliktu z dochodzeniem prawdy w procesie ani ograniczać uprawnień procesowych ustawowo zagwarantowanych uczestnikom postępowania”²². Stwierdzenie to jest podstawą do konstatacji, że szybkość postępowania nie jest samoistną jego wartością, co zresztą istotnie potwierdza analiza nielicznych wypowiedzi na temat aksjologicznych podstaw procesu, gdzie co najwyżej do ich katalogu zalicza się „prowadzenie procesu bez opóźnień, lecz również bez pośpiechu”²³, nie zaś szybkość postępowania rozumiana jako krótki czas rozpoznania sprawy. O tym, że względ na szybkie zakończenie postępowania nie powinien być decydujący, mówi się też w orzecznictwie sądów powszechnych, gdzie podnosi się, że nie można rezygnować z dążenia do realizacji zasady prawdy, rozumianej jako rozstrzygnięcie na podstawie prawdziwych ustaleń faktycznych jedynie dla spełnienia postulatu szybkości postępowania, a w razie konfliktu między tymi regułami pierwszeństwo ma dotarcie wszelkimi dostępnymi środkami procesowymi do prawdy²⁴.

Równocześnie jednak nie można zapominać, że sąd drugiej instancji, decydując się w omawianej sytuacji na rozpoznanie sprawy i wydanie wyroku reformatorycznego, przeprowadza przeciw postępowanie dowodowe w całości (co ma miejsce zazwyczaj także wtedy, gdy zachodzi przesłanka nierozpoznania istoty sprawy). A zatem spełnione jest powołane, wyrażone w judykaturze wymaganie, by stronie zapewnić – obok rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki – owo eksponowane w powołanym orzecznictwie rozstrzygnięcie na podstawie prawdziwych ustaleń faktycznych, w zgodzie z zasadami sprawiedliwości materialnej i formalnej, a tym samym z zasadą prawdy²⁵. Skoro tak, to w tym aspekcie wydanie przez sąd drugiej instancji wyroku reformatorycznego realizuje prawo do sądu w sposób modelowy. Czy zatem faktycznie oznacza to, że kryterium czasu postępowania winno być decydującym czynnikiem na etapie decydowania przez sąd drugiej instancji o treści wyroku uwzględniającego apelację? Pozytywna odpowiedź na to pytanie ponownie jednak kieruje uwagę na sygnalizowany problem zasadności utrzymania fakultatywnego charakteru legislacyjnego rozwiązania przyjętego w analizowanym przepisie.

Prowadzi to do wniosku, że powyższe rozważania nie są z punktu widzenia przedmiotu niniejszych badań wystarczające.

²² Wyrok TK z dnia 18 lutego 2009 roku, Kp 3/08, OTK nr 2A/ 2009, poz. 9.

²³ R.S. Summers, *Evaluating and improving legal processes – a plea for “process values”*, „Cornell Law Review” 1974, 60, s. 20 i n. (w tłumaczeniu przyjętym przez A. Łazarską, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 125).

²⁴ Wyrok SA w Łodzi z dnia 22 stycznia 2001 roku, II Aka 249/00, Lex nr 55375.

²⁵ Szerzej na ten temat J. Mucha, *Pisemne zeznania świadka w kontekście dążenia sądu do ustalenia prawdy i postulatu szybkości postępowania cywilnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020, z. 3, s. 82-86.

4. Zachowanie dwuinstancyjności postępowania jako okoliczność rozstrzygająca o realizacji przez sąd II instancji uprawnienia do uchylecia zaskarżonego wyroku

Nie budzi wątpliwości, że rozpoznanie sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki (co zasadniczo gwarantuje wydanie wyroku reformatoryjnego) jest nieodzowną częścią składową prawa do sądu, co wynika wprost z konstytucyjnej zasady wyrażonej w art. 45 ust. 1 i co było już podnoszone. Jak się wskazuje, iluzoryczna byłaby przecież ochrona, która zapewniałaby prawo do uruchomienia procedury sądowej bez zatroszczenia się o uzyskanie jej wyniku w rozsądnym terminie („bez nieuzasadnionej zwłoki”)²⁶. Tyle że rozpoznanie sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, będąc ową częścią składową prawa do sądu, jest tylko jednym, a nie jedynym z jego elementów. W orzecznictwie zwraca się uwagę, że zauważając oczywistą ważkość sprawności postępowania sądowego, należy równocześnie pamiętać o pozostałych aspektach prawa do sądu; baczyć, by koncentracja uwagi na problematyce zapobiegania zbędnej zwłoce w rozpatrywaniu sprawy przez sądy nie pomniejszyła znaczenia innych określonych w Konstytucji i ustawowym systemie wartości prawa do sądu. W ujęciu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP czas postępowania sądowego („bez nieuzasadnionej zwłoki”) jest wymaganym komponentem prawa do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd²⁷.

Jak zatem wynika z przytoczonej normy konstytucyjnej, równowartościowym warunkiem zachowania prawa do sądu jest także rozpoznanie sprawy przez organ, któremu można przypisać przymiot sądu i który ma charakteryzować się m.in. cechą właściwości: w kontekście prawa do sądu sprawa ma być rozpoznana przez sąd właściwy. Nie ma przy tym powodu, by ograniczać pojęcie sądu właściwego jedynie do sądu właściwego rzeczowo czy miejscowo: sąd właściwy to również sąd właściwy funkcjonalnie. A stąd już o krok od innej konstytucyjnej zasady, która w podjęciu decyzji co do sposobu rozstrzygnięcia apelacji w przypadku uznania jej za zasadną ma niebagatelne znaczenie. Jako oczywisty mianowicie jawi się w rozważanym kontekście związek właściwości funkcjonalnej sądu z konstytucyjną zasadą dwuinstancyjności postępowania sądowego, wyrażoną w przepisie art. 176 Konstytucji. Przecież w dwuinstancyjność wpisuje się rozpoznanie sprawy przez sąd, którego usytuowanie daje gwarancję, że jego wyrok zostanie poddany kontroli instancyjnej, co oznacza, że wyposażenie w zasadniczą kompetencję do rozpoznawania istoty spraw, czyli czynienia ustaleń w oparciu o przeprowadzone dowody, jest objęte właściwością funkcjonalną sądów pierwszej instancji.

²⁶ Uchwała 7 sędziów SN z dnia 13 lutego 2008 roku, III SPZP 2/07, Lex nr 342345.

²⁷ *Ibidem*.

Potrzeba uregulowania relacji pomiędzy założeniami kształtującymi apelację pełną i zasadą dwuinstancyjności była dostrzegana w orzecznictwie. I tak Sąd Najwyższy stwierdził przede wszystkim, że system apelacji pełnej bez wątpienia nie narusza zasady dwuinstancyjności postępowania – uzupełnienie postępowania dowodowego przez sąd drugiej instancji, nawet w przeważającym zakresie, nie prowadzi do osądzenia sprawy w jednej instancji – odwoławczej²⁸. W żaden sposób nie zmienia istoty tej wypowiedzi zapatrywanie, zgodnie z którym w zasadzie dwuinstancyjności postępowania (art. 45 Konstytucji RP) upatruje się przełamania zasady apelacji pełnej w ten sposób, że ten konstytucyjny nakaz nie pozwala sądowi drugiej instancji jako sądowi o pełnej jurysdykcji na merytoryczne rozpoznanie po raz pierwszy sprawy²⁹. W gruncie rzeczy te dwie wypowiedzi są ostatecznie zbieżne.

Z drugiej jednak strony zauważa się, że możliwość uzupełnienia czy ponowienia dowodów w postępowaniu drugoinstancyjnym w modelu apelacji pełnej nie może zastąpić obowiązku przeprowadzenia przez sąd pierwszej instancji postępowania dowodowego w zakresie niezbędnym do prawidłowego ustalenia podstawy faktycznej orzeczenia oraz rozważenia całego zebranego materiału bez pomijania jakiegokolwiek jego części z uwagi na powstanie niebezpieczeństwa jednoinstancyjnego rozpoznania sprawy³⁰. Należy pamiętać, że w okolicznościach ujętych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c. wydanie przez sąd drugiej instancji wyroku reformatoryjnego oznacza, że postępowanie dowodowe zostało przeprowadzone tylko raz. W przypadku tej z przesłanek wymienionych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c., która bezpośrednio odnosi się do potrzeby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości, jest to oczywiste. Natomiast z drugą ze wskazanych tam przesłanek przeprowadzenie dowodów przez sąd odwoławczy po raz pierwszy wiąże się pośrednio: skoro sąd pominął rozpoznanie istoty sprawy, to z reguły nie przeprowadził także dowodów potwierdzających fakty istotne dla rozstrzygnięcia w tym zakresie. W tej sytuacji merytoryczna wypowiedź co do przedmiotu sporu ma miejsce faktycznie po raz pierwszy dopiero w instancji odwoławczej. Udostępniona sądowi drugiej instancji generalna możliwość rozstrzygnięcia sprawy nie zmienia zasady, że funkcjonalnie właściwym do ustalenia podstawy faktycznej roszczenia jest sąd pierwszej instancji. Poczynienie odnośnych ustaleń po raz pierwszy w postępowaniu przed sądem drugiej instancji oznaczałoby zastąpienie sądu pierwszej instancji w prawidłowym rozpoznaniu sprawy co do jej istoty i byłoby równoznaczne z tym, że proces stałby się w rzeczywistości jednoinstancyjny, strona zaś byłaby pozbawiona prawa do dwuinstancyjnego postępowania sądowego³¹.

²⁸ Postanowienie SN z dnia 20 maja 2015 roku, I CZ 43/15, Lex nr 1764799.

²⁹ Wyrok SN z dnia 18 grudnia 2018 roku, II UK 433/17, Lex nr 2609202.

³⁰ Postanowienie SN z dnia 1 kwietnia 2015 roku, III SZ 1/15, Lex nr 1710379.

³¹ Postanowienia SN z dnia 26 listopada 2014 roku, III CZ 49/14, Lex nr 1565772 i z dnia 24 czerwca 2014 roku, I CZ 29/14, Lex nr 1521229.

Realizacja zasady pełnej apelacji, polegająca na skontrolovaniu prawidłowości rozstrzygnięcia sprawy przez sąd pierwszej instancji i – jeżeli to potrzebne – przeprowadzeniu pełnego postępowania dowodowego, a następnie wydaniu orzeczenia merytorycznego, nie może zdaniem Sądu Najwyższego prowadzić do zastąpienia przez sąd apelacyjny sądu pierwszej instancji w takim zakresie, w jakim rozstrzygnięcie sprawy staje się w rezultacie jednoinstancyjne³². W doktrynie uzupełnia się te wypowiedzi poprzez kategoryczną ocenę, że „dyrektywy szybkości postępowania i ekonomiki procesowej muszą wówczas zejść na drugi plan”³³.

Powyższe ustalenia doprowadziły Sąd Najwyższy do sformułowania ważkich dla niniejszych rozważań wniosków, że przewidziane w art. 386 § 4 k.p.c. przesłanki uchylenia wyroku sądu pierwszej instancji i przekazanie sprawy temu sądowi do ponownego rozpoznania wyznaczają granice, poza którymi rozpoznawanie sprawy w postępowaniu drugoinstancyjnym oznaczałoby naruszenie zasady dwuinstancyjności postępowania, ponieważ sprawa zostałaby w istocie osądzona w jednej instancji, tyle że byłaby to instancja odwoławcza³⁴. Co więcej, z uwagi na to, że nierozpoznanie istoty sprawy następuje w sytuacji dokonania przez sąd pierwszej instancji oceny prawnej roszczenia bez oparcia jej o właściwie ustaloną podstawę faktyczną i konieczności czynienia przez sąd odwoławczy po raz pierwszy ustaleń faktycznych, uchylenie wyroku sądu pierwszej instancji z uwagi na obowiązek respektowania konstytucyjnej zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego jest wówczas w ocenie Sądu Najwyższego konieczne³⁵. W innej wypowiedzi wskazuje się natomiast wprost, że w omawianej sytuacji sąd drugiej instancji musi uchylić wyrok sądu pierwszej instancji i przekazać sprawę temu sądowi do ponownego rozpoznania³⁶.

Z tej ostatniej wypowiedzi wyłania się zatem pytanie, czy Sąd Najwyższy w istocie nadaje użytej w przepisie modalności „może” znaczenie odpowiadające modalności „musi”. Sprowadzałoby się to do takiej wykładni treści przepisu art. 386 § 4 k.p.c., że jeśli wydanie wyroku reformatoryjnego powodowałoby naruszenie zasady dwuinstancyjności postępowania, sąd drugiej instancji musi uchylić wyrok i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania. Z jednej strony za taką konstatacją przemawiałyby niekwestionowane w piśmiennictwie³⁷ stanowisko, zgodnie z którym

³² Postanowienie SN z dnia 21 maja 2014 roku, II CZ 21/14, Lex nr 1495839.

³³ T. Wiśniewski, [w:] *System...*

³⁴ Postanowienie SN z dnia 21 maja 2014 roku, II CZ 8/14, Lex nr 1483949.

³⁵ Postanowienie SN z dnia 20 lutego 2015 roku, V CZ 112/14, Lex nr 1677146.

³⁶ Wyrok SN z dnia 18 grudnia 2018 roku, II UK 433/17, Lex nr 2609202.

³⁷ Np. T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367–505(39)*, red. T. Wiśniewski, 2021, Komentarz do przepisu art. 386 § 4 k.p.c., Lex/el.; także wyroki SN z dnia 20 lipca 2006 roku, V CSK 140/06, Lex nr 1101691; z dnia 16 marca 2009 roku, III PK 63/08, Lex nr 707904; z dnia 20 marca 2009 roku, I PK 195/08, Lex nr 621551 oraz z dnia 9 stycznia 2014 roku, V CSK 84/13, Lex nr 1446461.

skorzystanie z przewidzianego w art. 286 § 4 k.p.c. sposobu rozstrzygnięcia sądu drugiej instancji ustawodawca pozostawił uznaniu tego sądu, ale tylko w sytuacji uprzedniego uznania przezeń apelacji za zasadną merytorycznie i zarazem stwierdzenia braku podstaw do wydania orzeczenia reformatoryjnego³⁸. Można by zatem powiedzieć, że wyłaniające się z treści przepisu uznanie sądu w zakresie wydania wyroku kasatoryjnego jest warunkowane uprzednim stwierdzeniem braku podstaw do rozstrzygnięcia zmieniającego. Jest zatem ograniczone. Inną sprawą jest przy tym to, kiedy zachodzi ku temu brak podstaw. Wydaje się, że trafniejszym, choć równoważnym sformułowaniem jest wyrażenie „procesowe przeciwskazania do wydania wyroku reformatoryjnego”, przy czym odstępianie od wydania takiego orzeczenia traktowane jest jako wyjątek³⁹. Takim przeciwskazaniem będzie z pewnością względ na zachowanie zasady dwuinstancyjności postępowania.

Według odmiennego, kwestionującego fakultatywność uchylecia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania na podstawie omawianego przepisu poglądu, słowo „może” zostało użyte w art. 386 § 4 k.p.c. w celu stworzenia sądowi drugiej instancji, w drodze wyjątku, możliwości odstąpienia od merytorycznego rozpoznania sprawy i obligatoryjne wydanie wyroku kasatoryjnego w razie stwierdzenia, że istota sprawy nie została rozpoznana⁴⁰. Przywołane zapatrywanie o obligatoryjnym charakterze uchylecia przewidzianego w analizowanym przepisie ma jednak znaczenie mniejszościowe. Przy dominującej zgodzie w kwestii fakultatywności uchylecia różnice objawiają się jedynie w próbach uzasadnienia tej oceny. Obok wskazanego już powoływania się na „brak procesowych przeciwskazań do wydania wyroku reformatoryjnego” pojawiają się argumenty odnoszące się do rozróżnienia w ustawie sytuacji, w których sąd wyrok „uchyla”, od sytuacji, w których sąd wyrok „może uchylić”, zatem do odmienności w brzmieniu art. 386 § 4 k.p.c. przy uwzględnieniu § 2, zawierającego wyraźny nakaz uchylecia wyroku. Z brzmienia tego pierwszego przepisu wynika zaś, że jest on tylko źródłem możliwości (uprawnienia), a nie obowiązku określonego zachowania sądu i brak jest argumentów przekonujących, że słowo „może” znaczy tyle, co „powinien” albo „musi”. Równocześnie podnosi się, że nieuzasadnione byłoby bagatelizowanie przyczyny użycia w dwóch jednostkach redakcyjnych art. 386 k.p.c. wyraźnie różnych formuł i przyjęcie, że pomimo tej różnicy znaczenie przepisów w obu sytuacjach jest tożsame i zawiera nakaz wydania orzeczenia określonej treści. Przeciwno takiej wykładni przemawia także to, że wydanie orzeczenia kasatoryjnego ma cha-

³⁸ Postanowienie SN z dnia 5 czerwca 1998 roku, III CKN 550/97, niepublikowane, cyt. w wyroku SO w Gliwicach z dnia 12 października 2017 roku, VIII Pa 67/17, Lex nr 2421230.

³⁹ T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*

⁴⁰ Wyroki SN z dnia 24 stycznia 2013 roku, II CSK 279/12, Lex nr 1294226 oraz z dnia 17 kwietnia 2013 roku, I CSK 457/12, Lex nr 1341648.

rakter wyjątkowy, a zatem nie należy poszerzać pola jego stosowania ponad to, co jednoznacznie wynika z przepisu⁴¹.

W konsekwencji w piśmiennictwie przyjmuje się, że wydanie wyroku reformatorskiego może nastąpić w sytuacji, w której „nie może istnieć nawet małe ryzyko wydania nietrafnego wyroku”⁴². Podkreśla się przy tym, że sąd powinien uwzględnić interes stron i ich oświadczenia, a nie kierować się jedynie chęcią przyspieszenia postępowania⁴³, co zresztą potwierdza poczynione tu ustalenia wcześniejsze. Jako przykłady takich uzasadniających wydanie wyroku reformatorskiego przypadków wskazuje się przeprowadzenie przez sąd pierwszej instancji rozbudowanego postępowania dowodowego i poczynienie obszernych ustaleń faktycznych przy równoczesnym ostatecznym oddaleniu powództwa ze względu na przedawnienie roszczenia objętego żądaniem pozwu czy niebudzące zastrzeżeń z punktu widzenia zgodności z prawem, z zasadami współzycia społecznego czy niezmiernie do obejścia prawa uznanie powództwa w postępowaniu drugoinstancyjnym⁴⁴.

Godząc się z przypisywaniem cechy wyjątkowości, sporadyczności takim sytuacjom, trzeba jednak zauważyć, że stanowiąca podłoże dla decyzji o wydaniu wyroku zmieniającego wspomniana wyżej pozytywna ocena sądu drugiej instancji w przedmiocie braku ryzyka nietrafności tego wyroku nie jest jednoznaczna z wyeliminowaniem uprawnienia strony do jego zaskarżenia. Strona może wszak zaskarżyć wyrok także wówczas, gdy jej ocena co do zasadności wniesionego środka zaskarżenia, a zatem co do poprawności zaskarżonego orzeczenia okaże się niesłuszna. Trafna w ocenie sądu drugiej instancji decyzja co do wydania wyroku reformatorskiego zamiast kasatorskiego może zatem być kwestionowana jako wątpliwa w kontekście zasady dwuinstancyjności. Z drugiej strony możliwość taka jest przecież ustawowo dopuszczalna.

W konsekwencji wzgląd na zachowanie dwuinstancyjności jest kolejnym z kryteriów, jakie winien brać pod uwagę sąd odwoławczy, podejmując decyzję co do rodzaju wyroku w przypadku stwierdzenia nierozpoznania istoty sprawy lub konieczności przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości.

W judykaturze stosunkowo rzadko zauważana jest jeszcze jedna okoliczność. Wskazuje się mianowicie, że w przypadku wydania wyroku reformatorskiego, z uwagi na ograniczenia możliwości zaskarżenia wyroku sądu drugiej instancji skargą kasacyjną, przeniesienie całości postępowania dowodowego, jego oceny i ustalenia podstawy faktycznej orzeczenia do sądu drugiej instancji powodowa-

⁴¹ Postanowienie SN z dnia 30 maja 2017 roku, IV CZ 11/17, Lex nr 2327872.

⁴² T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*

⁴³ M. Fruchs, *Nowe zasady postępowania apelacyjnego wedle Kpc a praktyka małopolska*, „Głos Prawa” 1934, s. 235 i n., cyt. za T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*

⁴⁴ T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*

łoby wyłączenie kontroli podstawy faktycznej sprawy⁴⁵. Rekonstruowanie całości istotnych faktów przez sąd drugiej instancji ze względu na specyfikę postępowania kasacyjnego wykluczałoby przewidziany zwłaszcza w przepisach art. 398³ § 3 oraz art. 398¹³ § 2 k.p.c. instancyjny system kontroli prawidłowości tych ustaleń⁴⁶. Jeszcze bardziej kategoriycznie wybrzmiewa wypowiedź, zgodnie z którą przyjęcie powinności wydania przez sąd drugiej instancji orzeczenia co do meritum, prowadzące do zamknięcia całego postępowania dowodowego wraz z oceną prawną realnie w ramach jednej instancji, jest niewłaściwe tym bardziej, że pozbawiałoby uczestników możliwości kwestionowania oceny dowodów i ustalenia faktów ze względu na wyłączenie zarzutów dotyczących tej sfery w postępowaniu kasacyjnym⁴⁷.

Jak bowiem wiadomo, podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów, nadto w postępowaniu kasacyjnym nie jest dopuszczalne powołanie nowych faktów i dowodów, a Sąd Najwyższy jest związany ustaleniami faktycznymi stanowiącymi podstawę zaskarżonego orzeczenia. Mogłoby to oznaczać, że przynajmniej w niektórych przypadkach w sprawie, w której wniesienie skargi kasacyjnej jest dopuszczalne, strona byłaby faktycznie pozbawiona możliwości jej wniesienia.

5. Przesłanki zażalenia a okoliczności rozstrzygające o realizacji przez sąd II instancji uprawnienia do uchylenia zaskarżonego wyroku

W aktualnym stanie prawnym dopuszcza się zażalenie do Sądu Najwyższego w razie uchylenia przez sąd drugiej instancji wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, co przewiduje przepis art. 394¹ § 1¹ k.p.c. Wprowadzenie funkcjonującego od dziesięciu lat zażalenia uzasadniano trzema względami: uznaniem na podstawie wyników przeprowadzonych podówcześnie badań instytucji uchylenia wyroku sądu drugiej instancji wraz z przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania za nadużywaną, wypaczeniem poprzez jej stosowanie założenia o merytorycznym charakterze postępowania drugoinstancyjnego i przedłużaniem postępowania oraz zróżnicowanym w judykaturze sposobem interpretowania warunków upoważniających do uchylenia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, zwłaszcza zaś sformułowania „nierozpoznania istoty sprawy”⁴⁸. Powołany przepis nie konstruuje w sposób wyraźny przesłanek,

⁴⁵ Postanowienie SN z dnia 21 maja 2014 roku, II CZ 21/14, Lex nr 1495839.

⁴⁶ Postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, V CZ 25/17, Lex nr 2340608.

⁴⁷ Postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, IV CZ 17/17, Lex nr 2340602.

⁴⁸ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 16 września 2011 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2011 r. Nr 233, poz. 1381, dostępny: Lex/el.

na jakich winno być oparte zażalenie, a obszerne ilościowo orzecznictwo ukazuje, że kwestia ta wymaga jednoznacznego ustosunkowania się.

Analiza wspomnianego orzecznictwa prowadzi do wniosku, że kontrola dokonywana przez Sąd Najwyższy w tych granicach nie zmierza ani do oceny zasadności żądania pozwu, ani także apelacji i nie polega na merytorycznym badaniu stanowiska sądu II instancji co do przepisów prawa materialnego mających zastosowanie w sprawie. Zażalenie na orzeczenie kasacyjne sądu II instancji ma służyć jedynie poddaniu kontroli, czy zostało ono prawidłowo wydane, to znaczy, czy stwierdzone przez sąd odwoławczy okoliczności są tymi, które w świetle art. 386 § 4 k.p.c. usprawiedliwiają wydanie orzeczenia kasacyjnego zamiast reformatoryjnego⁴⁹.

Z tej ważkiej wypowiedzi zdają się wynikać istotne wnioski. Po pierwsze należy mieć na uwadze, że podlegającym zaskarżeniu zażaleniem uchybieniem nie jest wybór przez sąd drugiej instancji wyroku kasacyjnego, gdyż taki wybór jest w ustawie dopuszczalny. Wybór ten może stanowić uchybienie podlegające zaskarżeniu zażaleniem o tyle, o ile jest nietrafny. Ta nietrafność wyboru ma być natomiast konsekwencją nieprawidłowej oceny przesłanek uchylenia wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania wyczerpująco wskazanych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c. Po drugie ocena, do jakiej uprawnia Sąd Najwyższy ustawodawca, ma charakter formalny: skupiać się ma wyłącznie na ustanowionych we wskazanym przepisie przesłankach uchylenia orzeczenia sądu pierwszej instancji. Zatem w zażaleniu skarżący może zarzucać jedynie błędne uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania na skutek nietrafnej oceny, że nie nastąpiło rozpoznanie przez sąd istoty sprawy oraz że wydanie wyroku przez sąd drugiej instancji wymagałoby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. Sąd Najwyższy bada więc jedynie, czy powołana przez sąd drugiej instancji przyczyna uchylenia odpowiada wskazanej w uzasadnieniu podstawie ustawowej i czy rzeczywiście wystąpiła w sprawie. Ocena ta nie może natomiast wkraczać nie tylko w ocenę merytorycznego stanowiska sądu drugiej instancji w kwestii materialnoprawnych podstaw rozstrzygnięcia, lecz także w ocenę prawidłowości zastosowania przez ten sąd innych przepisów prawa procesowego, niezwiązanych bezpośrednio ze wskazaną przyczyną uchylenia wyroku sądu pierwszej instancji⁵⁰. Sąd Najwyższy nie bada, czy stanowisko sądu było zasadne merytorycznie, ale czy – przy przyjęciu założenia o jego zasadności – usprawiedliwiłoby ono uchylenie zaskarżonego orzeczenia. Wydane na skutek zażalenia rozstrzygnięcie ma znaczenie formalne, a dokonana przez Sąd Najwyższy przy rozpoznaniu zażalenia ocena przesłanek z art. 386 § 4 k.p.c. nie powinna determinować oceny sądów *meriti* od-

⁴⁹ Zamiast wielu postanowienie SN z dnia 27 lipca 2021 roku, IV CZ 23/21, Lex nr 3327272.

⁵⁰ Zamiast wielu postanowienie SN z dnia 30 czerwca 2021 roku, I CZ 38/21, Lex nr 3213567.

noszącej się do materialnoprawnych podstaw roszczenia⁵¹. Poza zakresem oceny pozostaje prawidłowość stanowiska co do meritum wyrażonego przez sąd drugiej instancji⁵². Oznacza to, że kontrolą nie jest objęta kwestia prawidłowego zakwalifikowania przez sąd drugiej instancji apelacji za uzasadnioną. Takie merytoryczne badanie stanowiska sądu drugiej instancji i kontrola materialnoprawnej podstawy wyroku jest bowiem przedmiotem oceny wyłącznie w postępowaniu kasacyjnym i nie jest dopuszczalne w postępowaniu zażaleniowym⁵³. Zażalenie przewidziane w przepisie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. nie może być bowiem traktowane jako alternatywa dla skargi kasacyjnej. Przyjęcie w tej sytuacji powinności wydania przez sąd drugiej instancji orzeczenia co do meritum prowadziłoby do zamknięcia całego postępowania dowodowego wraz z oceną prawną realnie w ramach jednej instancji. Jest to niewłaściwe tym bardziej, że pozbawiałoby uczestników możliwości kwestionowania oceny dowodów i ustalenia faktów ze względu na wyłączenie zarzutów dotyczących tej sfery w postępowaniu kasacyjnym (art. 398³ § 3 i art. 398¹³ § 13 k.p.c.)⁵⁴.

6. Podsumowanie

Powyższa analiza prowadzi do kilku wniosków. Po pierwsze decyzję sądu drugiej instancji na trzecim etapie oceny, zatem dotyczącej treści wyroku, jaki ma zapisać w przypadku uwzględnienia apelacji, determinują dwojakiego rodzaju kryteria: wzgląd na szybkość postępowania oraz konieczność zachowania zasady dwuinstancyjności. Zarówno wtedy, gdy sąd wydaje wyrok reformatoryjny, jak i wówczas gdy zapada orzeczenie kasatoryjne, strona nie jest pozbawiona rzetelnego, tj. służącego poznaniu prawdy na podstawie popartych dowodami kompleksowych ustaleń faktycznych postępowania, gdyż w jednym i drugim przypadku nastąpi zbadanie istoty sprawy i przeprowadzenie postępowania dowodowego w całości, tyle że przed sądami różnych instancji. Wzgląd na czas trwania postępowania przemawia za wydaniem wyroku reformatoryjnego, ale z uwagi na ustawowe wyposażenie sądu drugiej instancji w kompetencję do orzekania kasatoryjnego, a przede wszystkim na brak podstaw do upatrywania w szybkości postępowania samoistnej wartości aksjologicznej, nie może to być kryterium rozstrzygające. Przeprowadzona powyżej analiza pozwala stwierdzić, że priorytetowe znaczenie należy nadać zachowaniu zasady dwuinstancyjności postępowania: szybkość winna ustępować zapewnieniu stronie dostępu do postępowania dwuinstancyjnego, a co za tym idzie, zagrożenie dla zachowania dwuinstancyjności winno eliminować opcję wydania wyroku reformatoryjnego. Za interpretowaniem przepisu art. 386 § 4 k.p.c. „w kierunku zgod-

⁵¹ Postanowienie SN z dnia 15 grudnia 2021 roku, V CZ 35/21, Lex nr 3324502.

⁵² Postanowienie SN z dnia 9 września 2021 roku, I CZ 56/21, Lex nr 3261152.

⁵³ Postanowienie SN z dnia 22 września 2020 roku, II CZ 38/20, Lex nr 3130097.

⁵⁴ Postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, IV CZ 17/17, Lex nr 2340602.

nym z zasadą dwuinstancyjnego postępowania” opowiada się także doktryna, przy czym podkreśla się, że „zasada dwóch instancji merytorycznych zmusza do tego, aby postępowanie wyjaśniające wraz z odpowiednimi dowodami było przeprowadzone – przynajmniej w jakiejś części – przez obie te instancje. Zobligowanie sądu drugiej instancji do uchylecia zaskarżonego wyroku w rozważanej sytuacji ma być zatem gwarancją, że uchybienie procesowe sądu pierwszej instancji w postaci całkowitego zaniechania wyjaśnienia istnienia lub treści spornego stosunku prawnego nie zostanie konwalidowane w drugiej instancji”⁵⁵. Takie rozwiązanie nie tylko sprzyja konstytucyjnej zasadzie dwuinstancyjności postępowania, ale także nie uwłacza prawu strony do sprawiedliwego postępowania sądowego, gdyż przeprowadzenie postępowania dowodowego i rozpoznanie istoty sprawy, niezależnie od tego, w jakim sądzie ma miejsce, zapewnia rzetelność procesu, faktycznie dłuższe trwanie postępowania zaś w następstwie przekazania sprawy do ponownego rozpoznania nie godzi, jeżeli jest zasadne, w prawo strony do uzyskania rozstrzygnięcia bez nieuzasadnionej zwłoki. Ta ostatnia konstytucyjna przesłanka prawa do sądu nie oznacza bowiem konieczności szybkiego zakończenia postępowania, lecz wydania rozstrzygnięcia w czasie adekwatnym do sytuacji, z zachowaniem innych uprawnień przysługujących stronie, w tym uprawnienia do dwuinstancyjności postępowania.

W konsekwencji w rozważanym przypadku korelująca z systemem apelacji pełnej zasada wydawania przez sąd drugiej instancji wyroków reformatoryjnych przy wyjątkowości orzekania kasatoryjnego powiązanego z przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania doznaje w praktyce odwrócenia: przypadki, w których zapadnie wyrok reformatoryjny, w sytuacji nierozpoznania istoty sprawy lub potrzeby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości jawią się jako sporadyczne.

Równocześnie analiza orzecznictwa pozwala stwierdzić, że zażalenia kierowane do Sądu Najwyższego na podstawie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. oparte są na zarzutach nieprawidłowej kwalifikacji przesłanek wymienionych w art. 386 § 4 k.p.c. Wśród licznych wypowiedzi Sądu Najwyższego poddanych kwerendzie brak jest odniesienia do trafności oceny ujętej w niniejszym opracowaniu jako dokonywanej w trzeciej, ostatniej kolejności jako ustosunkowania się na potencjalnie podniesiony w zażaleniu zarzut. Nie uprawnia to jednak do twierdzenia, że sama kwestia trafności wyboru przez sąd drugiej instancji pomiędzy wyrokiem reformatoryjnym a kasatoryjnym jest z punktu widzenia Sądu Najwyższego obojętna. Wymaga wszakże podkreślenia, że przytaczany pogląd był wypowiedzany w konfrontacji do podnoszonych w zażaleniach żądań w zakresie weryfikacji oceny merytorycznej. Przeciwnie więc, również rozpoznając zażalenia wnoszone na podstawie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. Sąd Najwyższy, koncentrując się na weryfikacji ewentualnego narusze-

⁵⁵ T. Wiśniewski, [w:] *System...*

nia przez sąd drugiej instancji przesłanek wymienionych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c., zwraca uwagę na prymat zasady dwuinstancyjności, podkreślając, że uchylenie orzeczenia ze względu na respektowanie uprawnień stron (uczestników) wynikających z zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego jest uzasadnione⁵⁶.

Trzeba także wyraźnie zaznaczyć, że słusznie szeroko eksponowana w orzecznictwie wyjątkowość orzeczeń kasatoryjnych w stosunku do wyroków reformatoryjnych odnosi się wyłącznie do ograniczenia przesłanek uchylenia, a nie do przełamania standardów konstytucyjnych. Zredukowanie do minimum funkcji kasacyjnej sądu drugiej instancji, łączone z użyciem w przepisie art. 386 § 4 k.p.c. zwrotu „tylko w razie”, oznacza, że katalog przypadków uzasadniających uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania jest zamknięty i obejmuje wyłącznie sytuacje, w których stwierdzono nieważność postępowania (art. 386 § 2 k.p.c.), nierozpoznanie istoty sprawy przez sąd pierwszej instancji albo że wydanie wyroku wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości (art. 386 § 4 k.p.c.)⁵⁷, przy czym wszystkie te przypadki winny być interpretowane ściśle. Ta założona przez ustawodawcę wyjątkowość nie jest natomiast rozumiana w taki sposób, że zwalnia sąd drugiej instancji z dbałości o respektowanie konstytucyjnych standardów. Potwierdza to tezę o znaczeniu zasady dwuinstancyjności w decydowaniu przez sąd drugiej instancji o treści rozstrzygnięcia w przypadku uznania apelacji za uzasadnioną.

Literatura

- Ereciński T., *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
- Ereciński T., *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, 2020, Lex/el.
- Fruchs M., *Nowe zasady postępowania apelacyjnego wedle Kpc a praktyka małopolska*, „Głos Prawa” 1934. *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367–505(39)*, red. T. Wiśniewski, 2021.
- Orfin A., *Sprawność postępowania karnego w świetle zasady prawdy materialnej i zasady bezpośredniości*, „Ius Novum” 2012, nr 3.
- Pilich M., *Wpływ orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego na Kodeks postępowania cywilnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010.
- Mucha J., *Pisemne zeznania świadka w kontekście dążenia sądu do ustalenia prawdy i postulatu szybkości postępowania cywilnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020, z. 3.

⁵⁶ Postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, IV CZ 17/17, Lex nr 2340602; z dnia 5 grudnia 2012 roku, I CZ 168/12, Lex nr 1313709; z dnia 23 września 2016 roku, II CZ 73/16, Lex nr 2151416.

⁵⁷ Uchwała SN 7 sędziów – zasada prawna z dnia 31 stycznia 2008 roku, III CZP 49/07, Lex nr 341125; postanowienie SN z dnia 10 grudnia 2015 roku, V CZ 77/15, Lex nr 1957331; postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, IV CZ 17/17, Lex nr 2340602; postanowienie SN z dnia 15 grudnia 2021 roku, V CZ 35/21, Lex nr 3324502; zob. także postanowienia SN z dnia 6 grudnia 2017 roku, I CZ 104/17, Lex nr 2426565; z dnia 28 marca 2018 roku, V CZ 19/18, Lex nr 2488961.

- Rylski P., *Nierozpoznanie istoty sprawy jako podstawa uchylecia orzeczenia w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, red. A. Siemaszko, Warszawa 2011.
- Summers R.S., *Evaluating and improving legal processes – a plea for “process values”*, „Cornell Law Review” 1974, s. 60.
- System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. III, *Środki zaskarżenia*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, LexisNexis 2013, Lex/el.
- Warzocha E., *Orzecznictwo sądów apelacyjnych w zakresie stosowania artykułów 385 i 386 § 1 i 4 Kodeksu postępowania cywilnego*, Materiały Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2005.
- Wiliński P., *Konstytucyjny standard prawa do sądu a proces karny*, [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010.
- Wiliński P., *Recenzja książki pt. Zagubiona szybkość procesu karnego. Jak ją przywrócić?*, red. S. Waltoś, J. Czapska, Warszawa 2005, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 9.

Orzecznictwo

- Wyrok TK z dnia 18 lutego 2009 roku, Kp 3/08, OTK nr 2A/ 2009, poz. 9.
- Postanowienie SN z dnia 5 czerwca 1998 roku, III CKN 550/97, niepublikowane, cyt. w wyroku SO w Gliwicach z dnia 12 października 2017 roku, VIII Pa 67/17, Lex nr 2421230.
- Wyrok SN z dnia 13 listopada 2002 roku, I CKN 1149/00, Lex nr 75293.
- Postanowienie z dnia 27 października 2005 roku, III SPP 142/04, Lex nr 180319.
- Postanowienie SN z dnia 20 czerwca 2006 roku, III SPP 27/06, Lex nr 1101682.
- Wyrok SN z dnia 20 lipca 2006 roku, V CSK 140/06, Lex nr 1101691.
- Uchwała 7 sędziów SN – zasada prawna z dnia 31 stycznia 2008 roku, III CZP 49/07, Lex nr 341125.
- Uchwała 7 sędziów SN z dnia 13 lutego 2008 roku, III SPZP 2/07, Lex nr 342345.
- Wyrok SN z dnia 16 marca 2009 roku, III PK 63/08, Lex nr 707904.
- Wyrok SN z dnia 20 marca 2009 roku, I PK 195/08, Lex nr 621551.
- Postanowienie SN z dnia 5 grudnia 2012 roku, I CZ 168/12, Lex nr 1313709.
- Wyrok SN z dnia 24 stycznia 2013 roku, II CSK 279/12, Lex nr 1294226.
- Wyrok SN z dnia 17 kwietnia 2013 roku, I CSK 457/12, Lex nr 1341648.
- Wyrok SN z dnia 9 stycznia 2014 r., V CSK 84/13, Lex nr 1446461.
- Postanowienie SN z dnia 21 maja 2014 roku, II CZ 8/14, Lex nr 1483949.
- Postanowienie SN z dnia 21 maja 2014 roku, II CZ 21/14, Lex nr 1495839.
- Postanowienie SN z dnia 24 czerwca 2014 roku, I CZ 29/14, Lex nr 1521229.
- Postanowienie SN z dnia 23 października 2014 roku, I CZ 63/14, Lex nr 1554254.
- Postanowienia SN z dnia 26 listopada 2014 roku, III CZ 49/14, Lex nr 1565772.
- Postanowienie SN z dnia 20 lutego 2015 roku, V CZ 112/14, Lex nr 1677146.
- Postanowienie SN z dnia 1 kwietnia 2015 roku, III SZ 1/15, Lex nr 1710379.
- Postanowienie SN z dnia 20 maja 2015 roku, I CZ 43/15, Lex nr 1764799.
- Postanowienie SN z dnia 10 grudnia 2015 roku, V CZ 77/15, Lex nr 1957331.
- Postanowienie SN z dnia 23 września 2016 roku, II CZ 73/16, Lex nr 2151416.
- Postanowienie SN z dnia 30 maja 2017 roku, IV CZ 11/17, Lex nr 2327872.
- Postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, V CZ 25/17, Lex nr 2340608.
- Postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, IV CZ 17/17, Lex nr 2340602.
- Postanowienia SN z dnia 6 grudnia 2017 roku, I CZ 104/17, Lex nr 2426565.
- Postanowienie z dnia 28 marca 2018 roku, V CZ 19/18, Lex nr 2488961.
- Wyrok SN z dnia 18 grudnia 2018 roku, II UK 433/17, Lex nr 2609202.
- Postanowienie SN z dnia 22 września 2020 roku, II CZ 38/20, Lex nr 3130097.
- Postanowienie SN z dnia 30 czerwca 2021 roku, I CZ 38/21, Lex nr 3213567.
- Postanowienie SN z dnia 27 lipca 2021 roku, IV CZ 23/21, Lex nr 3327272.
- Postanowienie SN z dnia 9 września 2021 roku, I CZ 56/21, Lex nr 3261152.
- Postanowienie SN z dnia 15 grudnia 2021 roku, V CZ 35/21, Lex nr 3324502.
- Wyrok SA w Łodzi z dnia 22 stycznia 2001 roku, II Aka 249/00, Lex nr 55375.

